

DET NORDISKA VARUUTBYTET

av

TORÉ BROWALDH

Tanken att söka utvidga den mellannordiska handeln är ingalunda ny. Tvärtom var denna fråga ett stående diskussionsämne på de nordiska nationalekonomiska mötena i slutet av förra århundradet. Det har dock gått trögt att förverkliga de förslag i denna riktning, som vid olika tillfällen framburits. I dagens situation, då problemet om ökat nordiskt samarbete på det ekonomiska området av naturliga skäl åter fått ökad aktualitet, kan det kanske ha sitt intresse att kortfattat återge några mera teoretiska synpunkter på detta spörsmål. Dessförinnan torde det emellertid vara lämpligt att såsom en bakgrund till den följande diskussionen återge några siffror över den nordiska samhandeln under 1938, det sista förkrigsåret.

I. Den internordiska handeln före kriget.

Vad som vid en blick på siffrorna för den internordiska handelsomsättningen främst faller i ögonen är denna handels förhållandevis underordnade betydelse i jämförelse med de nordiska ländernas totala utrikeshandel. Den spelar den största rollen för Island, vars utrikeshandel till 31 % ägde rum med Norden. För de övriga länderna voro motsvarande siffror: för Norge 15,6 %, för Sverige 11,9 %, för Finland 11,6 % och för Danmark 10,6 %. Hänsyn har här icke tagits till transitohandeln, som vad gäller Danmark spelar en icke oväsentlig roll.

Då Sverige är det land i Norden, som har det mest differentierade näringslivet, förvånar det knappast, att 48 % av det nordiska handelsutbytet år 1938 gällde svenska varor. Under detta år uppgick vår nordiska export till 174 miljoner och import till 94 miljoner skand. guldkr.* Samtidigt hade Danmark, Norge och Finland en export till Norden på

* Alla värden äro angivna i enheten skandinaviska guldkronor.

respektive 79, 70 och 29 miljoner kronor. Norge står främst såsom avsättningsmarknad för nordiska varor med en total import på 103 miljoner kr. Danmark och Finland importerade för 88 respektive 68 miljoner kronor nordiska varor.

Sverige hade ensamt ett exportöverskott till de övriga nordiska länderna, vilket uppgick till 80 miljoner kronor. Finland, Norge och Danmark hade däremot alla importöverskott, belöpande sig till respektive 38, 33 och 9 miljoner kronor. Det isländska varuutbytet med Norden, som värdemässigt är ganska obetydligt — totala omsättningen omkring 18 miljoner kr. —, vägde ungefär jämnt.

II. Målsättning.

En given förutsättning för att man överhuvud taget i respektive nordiska länder skall ha något intresse av att öka den inter-nordiska handeln, måste vara att en ökad samhandel verkligen kommer att innebära en nationalekonomisk vinst för dessa länder, eller åtminstone icke en försämring i nämnda hänseende.*

Förespråkarna för utvidgat nordiskt varuutbyte ha icke alltid gjort innebörden av detta krav klart för sig. De ha sålunda ofta haft en tendens att ge sina förslag en form, som i verkligheten inneburit rent autarkiska tankegångar. Frågeställningen har då ensidigt fått ungefär följande innehåll: i vilken omfattning och med vilka medel kunna de nordiska länderna i framtiden lägga om sin import till att omfatta en större mängd nordiska och en mindre mängd icke-nordiska produkter än under en viss tidigare period. Man utgår alltså såsom något ganska självklart från att den önskade stegringen i samhandeln måste ske *på bekostnad av handeln* med övriga länder.

Man kan emellertid vid behandlingen av frågan om samhandeln aldrig bortse från det ovan påvisade förhållandet, att den icke-nordiska delen av världsmarknaden har en absolut dominerande ställning såsom avnämare av de nordiska staternas exportvaror. Bortser man från transito-

* Här tages icke hänsyn till de utrikespolitiska och militärpolitiska argument, som kunna tala för ett dylikt samgående. Man kan dock icke bortse från att dessa under efterkrigstiden kunna tänkas få en sådan tyngd, att åtgärder i riktning mot ett stegrat internordiskt varuutbyte — liksom överhuvud taget mot nordiskt samarbete — framstå såsom motiverade, även om de ekonomiska konsekvenserna för det ena eller andra landet skulle bli mindre gynnsamma. En diskussion av denna vidare aspekt på problemet faller dock utanför ramen för föreliggande uppsats.

handeln, utgjorde sålunda den mellannordiska handelsomsättningen det sista fredsåret (1938) endast ungefär 12 % av de nordiska ländernas totala utrikeshandel. Även om man genom åtgärder i ena eller andra hänseendet skulle kunna mycket avsevärt öka denna procentuella andel, kan dock aldrig Norden med sina 17 miljoner invånare såsom avsättningsmarknad ens tillnärmelsevis komma i jämnhöjd med sådana marknader som den europeiska kontinenten, England eller U. S. A. Följaktligen är det nödvändigt att vid diskussionen om handelsförbindelserna mellan de nordiska länderna beakta, att inga åtgärder böra ifrågasättas, som kunna få mera vittgående följder för avsättningen på dessa betydelsefulla utomnordiska marknader eller på möjligheterna att därifrån täcka de oundgängliga importbehoven.

Redan ett ytligt övervägande av det faktiska läget på utrikeshandelns område synes därför leda till slutsatsen, att mycket litet torde stå att vinna på en ökning av det mellannordiska varuutbytet genom en motsvarande inskränkning i utrikeshandeln i övrigt, och att i stället vägen till en ökad samhandel mellan de nordiska länderna bör sökas via en stegring i den *totala* utrikeshandeln. Detta förhållande bör man hålla i minnet, då man går att diskutera de medel, som kunna tänkas ifrågakomma för att åvägabringa en i och för sig önskvärd ökning i varuutbytet de nordiska länderna emellan.

III. Tullavtal.

I diskussionen om möjligheterna att utöka den nordiska samhandeln har utan tvivel en tullunion varit det medel, som oftast varit på tal. Den nordiska debatten under senare delen av förra århundradet rörde sig i stor utsträckning kring olika förslag i denna riktning. Det ligger också otvivelaktigt nära till hands att söka stegra det nordiska varuutbytet genom att riva ned tullmurarna inom Norden.

Allt efter räckvidden av dylika tullavtal kan man lämpligen skilja mellan vad som kan kallas den totala tullunionen, den partiella tullunionen och ett system med individuella tullreduktioner endast för vissa bestämda varor eller varugrupper.

a) *Total tullunion.* En fullständig tullunion innebär att respektive länder icke blott rasera tullmurarna inåt utan även utåt skapa en enhetlig tulltaxa och ett enhetligt handelspolitiskt uppträdande. Det är

lätt att inse, att detta alternativ teoretiskt skulle skapa de bästa förutsättningarna för en ökning av den nordiska samhandeln, eftersom de nordiska länderna då komme att bilda en enhetlig marknad för de nordiska produkterna. Å andra sidan komme emellertid de praktiska svårigheterna för en lösning i sådan riktning att bli hart när oöverstigliga. En på angivet sätt utformad tullunion kräver ju ett gemensamt organ för handhavande av tullfrågor och andra handelspolitiska spörsmål, ett organ som på dessa områden måste få den avgörande beslutanderätten t. o. m. gentemot ländernas folkrepresentationer. Konsekvent genomfört leder projektet om en total tullunion strängt taget till upprättandet av ett slags förbundsstat med uppgivande i huvudsak av de enskilda ländernas suveränitet på det ekonomiska området.

b) *Partiell tullunion.* Härmed avses sådana avtal där tyngdpunkten lägges på att gradvis införa gemensamma tullsatser de nordiska länderna emellan och sänka de *inre* tullgränserna, medan frågan om upprättandet av ett gemensamt tullsystem *utåt* lämnas åsido. Med hänsyn till produktionsförutsättningarna torde emellertid även i detta fall en viss likformighet i tullsatserna utåt, speciellt på vissa råvaror, bli nödvändig. I längden torde det nämligen icke vara möjligt att upprätthålla unionen, om företagen i ett land på grund av högre importtullar tvingas arbeta med högre råvarukostnader än motsvarande företag i de övriga länderna.

c) *Individuella tullreduktioner.* Man kan slutligen tänka sig att en tullunion begränsas till att endast gälla tullnedsättningar — respektive tullfrihet — för vissa bestämda varor eller varugrupper vid omsättningen mellan de nordiska länderna. Även med denna form torde man emellertid bli tvungen att, i vad ifrågavarande varuslag därav kunna beröras, genomföra en viss likformighet i tullsatserna utåt på råvaror och halvfabrikat.

Det torde icke råda något tvivel om att utrymmet för upprättandet av en tullunion enligt vilket som helst av de tre nämnda alternativen nu är mera begränsat än någonsin tidigare. Vad först angår jordbruksprodukter torde man kunna konstatera, att med de riktlinjer för jordbrukspolitiken, som numera och för — i varje fall den närmaste — framtiden torde bli dominerande, något utrymme för en rasering av

tullskyddet näppeligen torde förefinnas. Den förstärkning av tendensen mot högre grad av självförsörjning och ökad produktionsdifferentiering, som krigsåren medfört, har gjort att tullskyddsinställningen spritt sig till nya produkter. Det är sålunda att förmoda, att exempelvis beträffande den svenska odlingen av oljeväxter något slags importreglering kommer att genomföras efter kriget.

Vad därefter angår industriprodukter, torde även här svårigheterna att få till stånd en eller annan form av tullunion vara stora. Rent allmänt förhåller det sig ju så, att ju mindre industrialiserade två länder äro, och ju mindre differentierat näringsliv de ha, desto lättare kan ett tullpolitiskt samarbete dem emellan uppnås, i det att de produktionspolitiska intressena äro mindre framträdande och protektionistiska tankegångar mindre utbredda. Industrialiseringen av ett land sker nämligen ofta i hägnet av skyddstullar. Ur denna synpunkt ha sålunda förutsättningarna försämrats kraftigt sedan 1800-talet, då frågan om en nordisk tullunion först började diskuteras.

Svårigheterna att nå en stegrad samhandel via tullavtal ökas naturligtvis i samma mån som kraven på det tullpolitiska samarbetets fullständighet skärpas. Den totala tullunionen torde därför numera ha förlorat all aktualitet. Ej heller en partiell tullunion torde ha några större förutsättningar att lyckas. (Även med hänsyn till verkningarna utåt, alltså till eventuella handelspolitiska motåtgärder bland icke-nordiska länder, torde nämnda båda alternativ vara uteslutna, i varje fall såsom kortsiktiga målsättningar.)

Slutsatsen blir alltså, att ett tullpolitiskt samarbete mellan de nordiska länderna i första hand bör inrikta sig på tullreduktioner i fråga om *enstaka* varor eller varugrupper. Det bör understrykas, att dylika tullsänkningar respektive tullfrihet icke enbart böra inriktas på varor, som *redan ingå* i den nordiska samhandeln. Minst lika viktigt kan vara att genom preferensbehandling gynna *nya* produkter eller varor, som tidigare i huvudsak vunnit avsättning på respektive hemmamarknader.

Till sist bör framhållas, att den ovan förda diskussionen liksom slutsatserna äro grundade på förutsättningen om en någorlunda fri internationell handel. Om även efter kriget de rena bytesavtalen skulle bli förhärskande, förändras situationen i väsentliga avseenden. Så t. ex. bli då

de handelspolitiska hindren för upprättandet av en mera omfattande tullunion mindre. Å andra sidan är behovet av en tullunion för att ernå en ökad samhandel vid ett tvåsidigt varuutbyte ävenledes mindre, eftersom man då rent avtalsmässigt, utan hjälp av tullar, kan i viss utsträckning omdirigera utrikeshandeln i önskad riktning.

IV. Nordisk förbehållsklausul.

Åtgärder som i en eller annan form gå ut på nedsättning i de inbördes tullarna förutsätta ur handelspolitisk synpunkt, att berörda länder icke ingått några handelsavtal, innehållande renodlad mest-gynnad-nations-klausul. Förefintligheten av en dylik klausul förhindrar nämligen ett land att ge tullförmåner till ett annat land, utan att samma förmåner även tillkomma de länder, som kunna åberopa klausulen.

Detta förhållande har lett till, att de nordiska länderna i viss utsträckning i sina handelsavtal av mest-gynnad-nations-typ inryckt en bestämmelse av innehåll, att de nordiska länderna sinsemellan skola kunna medge varandra handelspolitiska förmåner, utan att desamma på grund av mest-gynnad-nations-klausul skola komma icke-nordiska länder till godo, den s. k. *nordiska förbehållsklausulen*.

Den nordiska förbehållsklausulen hade fram till det andra världskrigets utbrott ännu icke fått något praktiskt inflytande på den nordiska samhandelns utveckling, i främsta rummet på grund av den handelspolitiska utvecklingen under trettioalet, som i stort sett satte mest-gynnad-nations-principen ur kraft. Frågan, vilken betydelse klausulen kan komma att få efter kriget, är naturligtvis i hög grad avhängig av möjligheten att återupprätta en mera fri världshandel.

V. Kapitalexport.

En ökad kapitlexport har betecknats som ett av de medel, vilka kunna ifrågakomma för att stegra den nordiska samhandeln. Onekligen innebär ju också kapitlexporten från ett land samtidigt en möjlighet för det kapitalimporterande landet att stegra sin varuimport. Men det är ingalunda givet, att så blir fallet eller att, om kapitalimporten skett för att möjliggöra ökad varuefterfrågan, denna varuefterfrågan också helt eller ens delvis kommer det kapitlexporterande landet till godo. Är kapitaltransaktionen en uteslutande finansiell transaktion, som kan

vara avsedd exempelvis för att infria annan utlandskredit eller finansiera helt interna behov i det importerande landet eller som har formen av en värdepapperstransaktion, har ju kapitlexporten ingen — i varje fall direkt — betydelse ur här ifrågavarande synvinkel. Även om kapitaltransaktionen tillkommit för att möjliggöra ökat varuutbyte med utlandet, är det därför icke givet, att varutransaktionerna komma att ske med det kapitlexporterande landet. Om detta i större utsträckning skall bli fallet, måste förutsättas att kreditgivningen är förenad med villkor om varuinköp i det kapitlexporterande landet. Den direkta varukreditgivningen är däremot givetvis en form av kapitlexport, som helt motsvaras av varuexport.

Före kriget voro långsiktiga kapitalrörelser mellan de nordiska länderna en ganska normal företeelse. Sålunda har den finska men även den norska industrien i viss utsträckning byggts upp med hjälp av svenskt kapital.

Vilken omfattning de inter-nordiska kapitalrörelserna kunna förväntas få efter kriget låter sig av naturliga skäl icke bedöma. På kortare sikt gäller emellertid som bekant, att Sverige såsom ett led i hjälpen för återuppbyggnaden i de nordiska grannländerna beviljat dessa mycket omfattande statliga krediter. Dessa äro av den ovannämnda typ, som befrämjar varuutbytet, i det att de i huvudsak baseras på förutsättningen om motsvarande varuinköp i Sverige.

Huruvida man på längre sikt kan räkna med att åstadkomma en *bestående* ökning av den nordiska samhandeln genom en kontinuerlig kapitlexport synes däremot mera tvivelaktigt. En fortgående kontinuerlig kapitlexport av mera betydande mått kan tänkas få en motsatt effekt i fråga om varuutbytet mellan det kapitlexporterande och det kapitalimporterande landet än vad som här åsyftas, nämligen om sistnämnda land begagnar krediterna för att ernå en utjämning av tidigare existerande skillnader i produktionsstrukturen och uppbygga sitt näringsliv i syfte att öka graden av självförsörjning. Å andra sidan kunna naturligtvis de sekundära och tertiära verkningarna av en dylik industrialisering i sin tur verka befrämjande på varuutbytet mellan ifrågavarande länder.

En form av kapitlexport som emellertid på lång sikt kan sägas skapa förutsättningar för en bestående stegring i varuutbytet mellan två län-

der, är de direkta investeringarna. Det torde nämligen få förutsättas vara en vanlig politik hos de utländska dotterföretagens ledning att inköp av råvaror, halvfabrikat etc. för produktionen göras hos moderföretaget utan hänsyn till att ifrågavarande varor eventuellt kunna anskaffas billigare på annat håll. I detta sammanhang kan man peka på de brittiska investeringarna i Sydamerika, som i hög grad utnyttjats för att stegra den engelska exporten enligt denna metod.

VI. Importreglering etc.

Släpper man förutsättningen att den ökade samhandeln skall ske inom ramen för en fri internationell handel, yppa sig rent teoretiskt ett flertal andra möjligheter utöver de ovan nämnda att åstadkomma en ökning i det inter-nordiska varuutbytet. En väg är att vid avslutandet av handelsavtal däri införa bestämmelser, som äro ägnade att främja det eftersträvade syftet. I tvåsidiga handelsavtal fastställas ju i regel både den totala omfattningen av varuutbytet mellan två länder och de varugrupper, som skola ingå däri. Naturligtvis föreligger i och för sig icke något hinder att man vid ingående av ett dylikt avtal vidgar utrymmet för varuutbytet i förhållande till den tidigare omsättningen antingen genom att stegra varukontingenternas storlek eller utöka varugruppernas antal eller genom en kombination av båda dessa metoder. Så länge ett tvåsidigt handelsavtal utgör en enstaka företeelse, är emellertid dess effekt på varuutbytets storlek synnerligen begränsad, eftersom ett mellan staterna ingånget handelsavtal ju icke i och för sig innebär någon garanti för att näringslivet kommer att utnyttja det utrymme för ökad handel mellan de två berörda länderna, som handelsavtalet medger.

Annorlunda förhåller det sig om den övervägande delen av ett lands utrikeshandel är uppbyggd på den rena bytesavtalsprincipen. Då föreligga onekligen möjligheter att genom de statliga handelsavtalen framtinga en utökning av handeln med ett visst annat land. Ha tidigare avtal med landet i fråga lagt hinder i vägen för en av importörerna i båda länderna önskad stegring i det inbördes varuutbytet, eller har totalimporten till ett land av viss vara varit genom gällande handelsavtal eller importregleringar inskränkt i förhållande till verkliga behovet, kan i sådant fall en stegring ske utan att inkräkta på handelsomsättningen med öv-

riga länder. Resultatet blir sålunda i detta fall en stegring i de båda ländernas totala utrikeshandel. När emellertid en eventuell sådan marginal förbrukats, kan i regel en ytterligare stegring i varuutbytet med ifrågavarande land endast komma till stånd, om införseln från ett eller flera andra länder i motsvarande mån beskäres. Om man genom tvåsidiga avtal begränsar importen från ett visst land i syfte att i stället i motsvarande mån öka importen från ett annat land, finnes det dock ingen garanti för att detta syfte också vinnes i sin helhet. Man torde snarare få lov att räkna med att man för att framtvunga en viss kvantitativ stegring i varuutbytet med visst land kan nödgas skära ned importen av samma vara från övriga länder med en ännu större kvantitet.

Hela detta resonemang förlorar givetvis sin giltighet, därest ett statligt utrikeshandelsmonopol föreligger. I detta fall ligger ju såväl importens inriktning som dess omfattning helt inom den centrala myndighetens kontroll. Ett typiskt exempel utgör härvidlag Sovjet-Ryssland.

VII. Andra samhandelsbefrämjande åtgärder.

Även andra åtgärder än de i det föregående nämnda kunna tänkas lämpliga för att stegra det inter-nordiska varuutbytet. I viss utsträckning kan sålunda t. ex. frågan om stegrad nordisk samhandel vara ett rent försäljningstekniskt problem. En omläggning av de nordiska ländernas utrikeshandel i riktning mot ökad samhandel skulle här vara möjlig enbart genom att producenterna bearbetade den nordiska marknaden mera effektivt och med större intensitet. För att endast nämna ett exempel, förefaller det icke orimligt, att den svenska exporten av möbler till Norden skulle kunna utvidgas avsevärt genom upprättandet av en effektiv försäljningsorganisation.

På liknande sätt kan det förhålla sig med Norges möjligheter att till övriga nordiska länder exportera elektrisk kraft. Åtminstone synes detta kunna gälla Danmark, men även vissa av de mellansvenska industrierna skulle kunna tänkas ha intresse härav. I stor utsträckning är detta ett produktionstekniskt och distributionstekniskt problem.

För att nämna ytterligare ett exempel, kan upprättandet av en förbättrad service för maskiner och för tillhandahållandet av reservdelar ha sin betydelse för att utveckla exporten. Slutligen kan en samordning av vissa lagbestämmelser och administrativa föreskrifter tänkas befordra

handelsutbytet. Så t. ex. synas bestämmelserna om trapphöjd, rumsstorlek etc. i Danmark och Norge, vilka fått en annan utformning än motsvarande svenska bestämmelser, hittills ha försvårat exporten av färdigmonterade svenska trähus till dessa länder.

VIII. *Samhandelns utvecklingsmöjligheter.*

När man skall söka bedöma möjligheterna att vidga den nordiska samhandeln, torde man redan på grund av vad i det föregående sagts, böra räkna med att utrymmet för en stegrad samhandel — vad gäller *redan förefintliga* nordiska exportprodukter — är ganska begränsat. Än mera klart blir detta, om man tager en även mycket ytlig överblick över arten av de nordiska ländernas export. En dylik överblick ger en ganska tydlig föreställning om de svårigheter, som äro förknippade med strävandena att stegra den nordiska samhandeln. Vad först angår Danmark är ju detta land främst intresserat av att få till stånd ökad export av animaliska och vegetabiliska produkter till det övriga Norden. Dess export bestod före kriget till ungefär 80 % av lantbruksprodukter, och dess möjligheter och intresse av en vidgad export till övriga nordiska länder måste sålunda huvudsakligen gälla denna varugrupp.* De övriga nordiska ländernas förmåga att ta emot en ökad export av dessa produkter är emellertid ganska liten. Jordbrukspolitiken i dessa länder har ju — vid sidan av önskemålet om ökad självförsörjning — hittills gått ut på att söka stegra den jordbrukande befolkningens levnadsstandard bl. a. genom upprättandet av ett omfattande tullskydd för jordbruksnäringen och införandet av subventioner och andra stödåtgärder. Man torde böra räkna med att denna politik kommer att fullföljas även efter kriget.

Vad därefter beträffar Finland, bestod dess export före kriget till 85 % av skogsindustriprodukter. På detta område äro möjligheterna för Sverige och Norge att efterfråga ytterligare kvantiteter mycket begränsade, då deras utrikeshandel till väsentlig del grundas på export av samma varor. En stegring i den finska exporten till Danmark kan visserligen sägas ha större utsikter att lyckas, men å andra sidan torde denna då komma att i stort sett ske på bekostnad av Sveriges och Norges

* Det bör emellertid understrykas, att utvecklingslinjen i dansk export visar hän på en ökad betydelse för industriella produkter.

export. Den finska exporten till det övriga Norden har f. ö. haft ringa omfång, medan landet hämtat nära 20 % av sina importvaror därifrån. Följden har blivit, att Finland i sin inomnordiska handel uppvisar det största importöverskottet, vilket kunnat täckas huvudsakligen genom dess export till England.

Ganska stora möjligheter att nå ökat varuutbyte via en ren omläggning av importen synas dock föreligga i fråga om andra metaller än järn och stål (aluminium och zink från Norge, koppar från Finland). Särskilt gäller detta för handeln mellan Norge och Sverige. Vidare torde de nordiska länderna i större utsträckning än som hittills skett kunna ersätta sin införsel av Chilesalpeter med ökad import av Norgesalpeter; åtminstone lära rent jordbrukstekniskt några större hinder icke föreligga i detta hänseende.

I övrigt synes det emellertid, som om det är på helfabrikatens område som de huvudsakliga ansträngningarna måste inrikta sig. En ganska avsevärd ökning i omsättningen borde vara möjlig i fråga om ett stort antal maskiner och apparater. Sveriges och Danmarks export av fartyg till Norge torde möjligen också, trots sin redan tidigare betydande omfattning, erbjuda ett fält för ökat varuutbyte. I detta sammanhang kan nämnas, att de danska och svenska varvens procentuella andel i Norges totala import av fartyg under de senaste förkrigsåren befann sig i sjunkande. Detta fenomen berodde dock icke på en medveten strävan från norsk sida att omdirigera importen, utan orsaken var i stället att den svenska och danska kapaciteten var 100-procentigt utnyttjad.

Ur svensk synpunkt torde möjligheterna att utvidga det nordiska varuutbytet te sig mest lovande med Norge såsom handelspartner. I väsentliga hänseenden komplettera nämligen Sveriges och Norges näringsliv varandra. Handelsomsättningen mellan Sverige och Norge var därför också redan före kriget värdemässigt sett den största och svarade för cirka en tredjedel av den totala inter-nordiska handeln eller omkring 115 miljoner skand. guldkr. Den svenska exporten bestod till 30 % av fartyg, 16 % av maskiner, elektrisk apparatur etc., 14 % järn, stål och andra metallprodukter. Norge levererade till Sverige kalksalpeter (14 % av totala exporten till Sverige), fisk (12 %) och olika slag av oljor (10 %).

Avslutningsvis må ännu en gång understrykas, att här ovan dragna slutsatser endast gälla möjligheterna att stegra det nordiska utbytet av *redan förefintliga* exportvaror. Den framtida diskussionen i denna fråga bör emellertid i stället söka taga sin utgångspunkt i det förhållandet, att de nordiska länderna i viss utsträckning tvingats avstå från upptagandet av vissa tillverkningar på grund av respektive lands litenhet. Den inhemska marknaden har med andra ord varit alltför begränsad för att en lönande produktion skulle uppstå. Skulle marknaden för dessa produkter vidgas till att omfatta *hela Norden*, vore däremot förutsättningarna för en fullt konkurrenskraftig tillverkning av ifrågavarande varor i hög grad förbättrade. Det är därför i denna riktning, som möjligheterna att vidga det internordiska varuutbytet te sig mest lovande.